

การจัดการความรู้ทางวิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธ*

Scientific Knowledge Management Based on the Buddhist Wisdom Ecosystems

พระปลัดพุฒิพงษ์ พุทธิวิโส กล้าทวี

Phrapalad Phutti Phong Buddhivamsa Klamthawi

วัดบางกุ้ง

Wat Bang Kung, Thailand.

Corresponding Author's Email: phutti phong.kla@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ระบบนิเวศภูมิปัญญาของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี 2. เพื่อการจัดการองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี และ 3. เพื่อนำเสนอฐานข้อมูลและองค์ความรู้จากระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธสู่ชุมชนเชิงสร้างสรรค์ การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยเชิงคุณภาพจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 12 รูปหรือคน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แบบสัมภาษณ์ การปฏิบัติการด้วยการจัดเวทีเสวนาการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กิจกรรมแหล่งเรียนรู้ การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการจัดการภูมิปัญญา ด้านสมุนไพรในแต่ละพื้นที่ เพื่อสรุปประเด็น รูปแบบ วิธีการ หาแนวทางการส่งเสริม การสร้างจิตสำนึก กิจกรรมในการดำเนินงานจัดการภูมิปัญญา ด้านสมุนไพร จำนวน 1 ครั้ง ผู้เข้าร่วม 61 ท่าน และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลแบบอรรถาธิบายและพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1. การสังเคราะห์องค์ความรู้ระบบนิเวศภูมิปัญญาของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี ชุมชนในจังหวัดอุทัยธานีมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและถ่ายทอดภูมิปัญญาเชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ และหัตถกรรม ซึ่งเป็นรากฐานของเศรษฐกิจชุมชน 2. การจัดการองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี สมุนไพรเป็นทรัพยากรสำคัญของชุมชนทั้งในด้านสุขภาพและเศรษฐกิจ ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านการพูดคุยและการสอน โดยบางชุมชนมีการจดบันทึกข้อมูลสมุนไพรเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา นอกจากนี้ การบูรณาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้สมุนไพรอย่างยั่งยืน 3. การนำเสนอฐานข้อมูลและองค์ความรู้จากระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธสู่ชุมชนเชิงสร้างสรรค์ การนำเสนอฐานข้อมูลและองค์ความรู้จากระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธสู่ชุมชนเชิงสร้างสรรค์สามารถสร้างความเข้าใจและการใช้งานที่มีประสิทธิภาพด้วยการใช้เทคโนโลยีและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่องค์ความรู้เชิงสร้างสรรค์เพื่อให้ชุมชนเข้าใจและนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่บูรณาการภูมิปัญญากับการศึกษา ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน

*Received September 10, 2024; Revised February 20, 2025; Accepted February 24, 2025

คำสำคัญ: การจัดการความรู้; วิทยาศาสตร์; ระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธ

Abstract

The study had the following objectives: 1) to synthesize a body of knowledge on community wisdom ecosystems in Uthai Thani province; 2) to manage scientific knowledge based on Buddhist wisdom ecosystems in Uthai Thani province; and 3) to present a database and knowledge from Buddhist wisdom ecosystems to the creative community. The study employed a combination of documentary research, qualitative research, and action research methods. Qualitative data were collected through focus group discussions with 18 participants and in-depth interviews with 12 participants. The action research included a seminar for knowledge exchange, learning activities, and raising awareness within the community about wisdom management of herbs in each area. The purpose was to summarize key points, model, and methods for finding guidelines to promote awareness. The wisdom management activity on herbs was conducted once with 61 participants. The results of the activity were analyzed both descriptively and explanatorily.

From the study, the results were found as follows: 1) The synthesis of a body of knowledge on community wisdom ecosystems in Uthai Thani province played a crucial role in developing and transferring Buddhist wisdom to preserve and restore natural resources. This process combined scientific knowledge with local wisdom. The majority of locals are engaged in agriculture, animal husbandry, and handicrafts, which form the foundation of the community's economy. 2) The management of scientific knowledge based on Buddhist wisdom ecosystems in Uthai Thani province demonstrates that herbs are vital resources for the community, both physically and economically. Knowledge about herbs has been passed down through generations via conservation efforts and teaching. Some communities record herbal knowledge to preserve and develop it further. Additionally, the integration of scientific knowledge has enhanced the efficiency of sustainable herb use. 3) The presentation of the database and knowledge from Buddhist wisdom ecosystems to the creative community fosters understanding and promotes efficient usage. This process was carried out through the use of technology and the management of learning activities, both of which are essential tools for disseminating creative knowledge. These tools help communities understand and apply the knowledge effectively. Additionally, the development of collaborative networks and local curricula that integrate both wisdom and education strengthen the communities and supports sustainable development.

Keywords: Knowledge Management; Science; Buddhist Wisdom Ecosystems

บทนำ

ความหลากหลายทางชีวภาพสูงแห่งหนึ่งเนื่องจากมีสภาพภูมิอากาศร้อนชื้นและมีสภาพภูมิประเทศที่มีความแตกต่างกันทำให้มีลักษณะของพรรณไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์หลากหลายทั้งชนิดพันธุ์การกระจายพันธุ์และรูปร่างของชนิดพืชดังนั้นมีมนุษย์จึงได้มีการนำพืชมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต เช่นทำเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยและใช้เป็นยารักษาโรค ปัจจุบันได้มีการนำพืชสมุนไพรมาใช้ เป็นยารักษาโรคในแต่ละท้องถิ่นมากขึ้นทรัพยากรทางชีวภาพโดยเฉพาะพืชสมุนไพรนับว่าเป็นทั้งอาหารและยารักษาโรคที่ได้จากธรรมชาติซึ่งใช้ในการรักษาบำบัดมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณกาลและในปัจจุบันมีความสำคัญอย่างยิ่งในทางการแพทย์เพื่อใช้ในการบำบัดรักษาด้วยสมุนไพรและแพทย์ทางเลือกนอกจากนี้การใช้พืชสมุนไพรยังลดความเสี่ยงต่อการได้รับสารเคมีในกระบวนการรักษาประเทศไทย และผืนป่าของประเทศไทยมีพืชสมุนไพรแบ่งไปตามภูมิภาค

จังหวัดอุทัยธานี มีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง มีพื้นที่รับผิดชอบ ประมาณ 1,737,587 ไร่ (2,780.14 ตารางกิโลเมตร) มีลักษณะค่อนข้างยาวจากเหนือถึงใต้ แนวเขตติดกับจังหวัดนครสวรรค์ สุพรรณบุรี และ กาญจนบุรี เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์กรรมของพืชที่รวบรวมไว้ซึ่งความหลากหลายของพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ ที่หายากหรืออยู่ในภาวะที่อันตราย แต่ยังสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เป็นระบบนิเวศอันเป็นแหล่งรวมความหนาแน่นของพืชและสัตว์ที่ทั่วโลกให้ความสนใจ มีป่าไม้นานาชนิด ประกอบด้วยเทือกเขา เนินเขา ตลอดจนทุ่งหญ้า ลักษณะทั้งหมดจึงมีคุณค่าในด้านวิทยาศาสตร์ และยังมีความงดงามทางธรรมชาติที่หาได้ยากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ด้วยคุณลักษณะที่โดดเด่นของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งนี้เองในปี 2534 คณะกรรมการมรดกโลกจึงได้ประกาศให้เป็นมรดกของโลกทางธรรมชาติ (Nature World Heritage) โดยมีที่มาจากความต้องการของประชาชนที่จะเพิ่มความเข้มแข็งในการคุ้มครองพื้นที่ป่าไม่ให้ถูกคุกคามในลักษณะต่าง ๆ รวมทั้งโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ปัจจุบันอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช และได้รับการคุ้มครองภายใต้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ทำให้สามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพไว้ได้ตามเกณฑ์ของอนุสัญญามรดกโลกอย่างมีประสิทธิภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ พบว่าชาวบ้านมีวิถีชีวิตด้วยการทำไร่มุขเวียน และล่าสัตว์ป่านำมาเป็นอาหาร ชุมชนได้รับการพัฒนาศักยภาพให้เห็นคุณค่าและหันมาดูแลรักษาป่ามากขึ้น มีกฎกติกาสำหรับพื้นที่ทำกินชัดเจน คือ ฝ่ายเจ้าหน้าที่ยอมรับการทำไร่มุขเวียนโดยอนุญาตให้ทำได้เฉพาะพื้นที่เดิมแต่ไม่อนุญาตให้แผ้วถางป่าเพิ่ม ที่สำคัญคือมีส่วนร่วมในการลาดตระเวน สอดส่องการลักลอบตัดไม้ ลักลอบล่าสัตว์ป่า รวมทั้งส่งเสริมอาชีพสอดคล้องกับวิถีชุมชน ใช้ประโยชน์จากป่าด้านอาหาร ยาสมุนไพร ใช้สอยแต่อยู่ภายใต้กฎ กติกาของชุมชน พืชบางชนิดนำมาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ OTOP มีการใช้สมุนไพร ได้แก่ มะขามแขก มะขามป้อม สมอไทย สมอพิเภก ไคร้ น้ำ มะเมาะ ไข่ปลา เป็นต้น มีปราชญ์ชาวบ้านด้านสมุนไพรและแพทย์แผนไทย ได้แก่ น้ำพุร้อนสมอทอง อ่างเก็บน้ำห้วยขุนแก้ว เชื้อนระบำ (Wongkamjun, (2015)

จากแนวคิดเศรษฐกิจชีวภาพ ปัจจุบันการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อนำมาใช้เป็นยา อาหาร ผลิตภัณฑ์เสริมอาหารและเครื่องสำอางเป็นที่แพร่หลาย โดยเฉพาะประเทศไทยเป็นประเทศเขตร้อนชื้นที่มีความหลากหลายทางชีวภาพจากพืช จุลชีพ รวมถึงสิ่งมีชีวิตในทะเล และยิ่งกว่านั้นคนไทยมีความคุ้นเคยกับสมุนไพรเป็นอย่างดีมาตั้งแต่อดีต โดยมีการเรียนรู้การนำสมุนไพรมาใช้รักษาร่างกายผ่านการลองผิดลองถูกโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน เพราะฉะนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาอย่างเป็นระบบเพื่อแยกแยะหาองค์ประกอบทางเคมีและศึกษาฤทธิ์ทางชีวภาพขององค์ประกอบนั้นๆ อย่างจำเพาะเจาะจง เพื่อให้ได้ข้อมูล

ของสารที่ออกฤทธิ์และนำไปใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องจึงจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเหตุผลถึงความจำเป็นดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจในการจัดการความรู้ทางวิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทย จากการวิจัยเอกสารที่เกี่ยวกับแนวคิดระบบนิเวศในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทย มีทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุทัยธานี เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ระบบนิเวศภูมิปัญญาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทย จัดการองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธ และจัดทำฐานข้อมูลและองค์ความรู้จากระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธ ที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชีวภาพ ประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และความคิดสร้างสรรค์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ควบคู่กับการรักษาความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต การให้บริการและการบริโภคเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในจังหวัดอุทัยธานีต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ระบบนิเวศภูมิปัญญาของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี
2. เพื่อการจัดการองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี
3. เพื่อนำเสนอฐานข้อมูลและองค์ความรู้จากระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธสู่ชุมชนเชิงสร้างสรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษา และรวบรวมข้อมูลโดยใช้หลักการวิจัยในเชิงเอกสาร และการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทำการพูดคุยแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล แล้วลงพื้นที่จริง เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติม ถ่ายรูป และเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์ แล้วนำมาบทสัมภาษณ์มาถอดเทปพร้อมสรุปผลข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด จัดกลุ่มของข้อมูล แยกประเด็นต่างๆ นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์งานวิจัย วิเคราะห์ในพื้นที่ บริบทของชุมชน จัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การ กิจกรรมแหล่งเรียนรู้ การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการจัดการภูมิปัญญา ด้านสมุนไพร แล้วนำมาวิเคราะห์ องค์ความรู้ระบบนิเวศและภูมิปัญญาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะของข้อมูลเชิงประจักษ์ เพื่อให้ยกระดับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ระบบนิเวศภูมิปัญญาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญา และจัดทำฐานข้อมูลและองค์ความรู้จากระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพ และการลงพื้นที่ปฏิบัติการมาประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามลำดับต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 การสังเคราะห์องค์ความรู้ระบบนิเวศภูมิปัญญาของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี พบว่า

1. พื้นที่และประวัติชุมชน

1.1 หมู่บ้านเขาไม้่นวนก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2546 โดยได้แยกมาจาก หมู่ 6 บ้านซับป่าพุ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานีมาเป็น หมู่ 10 บ้านเขาไม้่นวน ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี โดยมีนายมานพ โกมล เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกและต่อมานายสุณาย นกตล เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่สองและปัจจุบันมี นายธรรมศักดิ์ อภัยนุช ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน มีประชากรจำนวน 153 ครัวเรือน จำนวนประชากร

ทั้งหมด 650 คน แยกเป็นชาย 290 คน หญิง 360 คน บ้านเขาไม้มวอยู่ติดเขาที่มีไม้ไผ่มวอยู่เป็นจำนวนมากจึงตั้งชื่อเป็นหมู่บ้านเขาไม้มว

ปัจจุบันป่าชุมชนบ้านเขาไม้มว หมู่ 10 ต.ป่าอ้อ อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ติดป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยทับเสลาและป่าห้วยคอกควาย ขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ ตาม พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ขึ้นทะเบียนสวนป่ากับกรมป่าไม้ มีการจัดตั้งคณะกรรมการโดยหมู่บ้านเอง มีแผนการจัดการป่าชุมชนอนุมัติเมื่อปี 2550 (การปลูกป่าผสมผสานเพื่อการดำรงชีพ) ป่าชุมชนบ้านเขาไม้มวมีเนื้อที่ 221 ไร่ กำหนดเขตพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ จำนวน 177 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 80 ของพื้นที่ป่าชุมชนและเพื่อการใช้ประโยชน์ 44 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 20 ของพื้นที่ป่าชุมชน

1.2 บ้านซับป่าพลูใหม่ หมู่ที่ 8 ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี มีสภาพพื้นที่รายล้อมด้วยภูเขาสูง มีพื้นที่ทำการเกษตรติด กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง บ้านซับป่าพลูใหม่ พื้นที่มีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์และงดงาม มีลำห้วย ไหลผ่าน คือลำห้วยน้ำวัง ด้วยสภาพพื้นที่ดังกล่าว มีภูมิอากาศชุ่มชื้นและมีแหล่งน้ำตลอดปี ทำให้เหมาะสม แก่การปลูกไม้ผล ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้าน มีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์และงดงาม มีลำห้วยไหลผ่าน คือลำห้วยน้ำวัง บริเวณ พื้นที่บ้านซับป่าพลูใหม่มีเนื้อที่ทั้งหมด 4,600 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 3,500 ไร่ พื้นที่ป่าชุมชน 155 ไร่ พื้นที่อ่างเก็บน้ำ 120 ไร่ บ้านซับป่าพลูใหม่ หมู่ที่ 8 ตำบลป่าอ้อ ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมา ปรับใช้ในการดำรงชีวิต “ซึ่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ประชาชนบ้านท่ามะนาว ส่วนใหญ่มีบ้านที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีบริเวณบ้านที่สามารถปลูกพืชผักสวนครัว ไว้บริโภคในครัวเรือน มีความพอดีไม่มากหรือน้อยเกินไปในการดำเนินชีวิต

1.3 หมู่บ้านเขาเขียวเป็นหมู่บ้านที่ไกลสุดของอำเภอลานสัก ซึ่งทางเข้าหมู่บ้านจะผ่านเขตพื้นที่ของ ตำบลแม่เปิน อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ แต่สิ่งที่ทำให้หมู่บ้านเขาเขียวเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวคือการที่หมู่บ้านตั้งอยู่ในอ้อมกอดของหุบเขา ซึ่งถ้ามองจากภายในหมู่บ้านจะเห็นว่ามีภูเขาล้อมรอบหมู่บ้าน ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ สัตว์ป่ายังอุดมสมบูรณ์ ซึ่งบางวันจะสามารถเห็นสัตว์ป่าลงมาหากินอาหารในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็น เก้ง กวางเนื้อทราย ละมั่ง ช้าง วัวแดง หมูป่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ไม้ป่าซึ่งไม่สามารถหาชมที่อื่นไม่ได้ แต่ที่นี่สามารถหาชมได้ เช่น พุงดอกกระเจียว

2. ลักษณะภูมิอากาศ และปริมาณน้ำฝน

ลักษณะภูมิอากาศจังหวัดอุทัยธานี จัดอยู่ในลักษณะร้อนชื้น คือมีอากาศร้อนชื้นในช่วงฤดูฝนและแห้งแล้งในช่วงฤดูหนาว โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในฤดูฝน และได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือในฤดูหนาวซึ่งแบ่งฤดูตามระยะเวลาได้ดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ จนถึงกลางเดือนพฤษภาคม อากาศจะร้อนจัดช่วงเดือนมีนาคมถึงกลางเดือนพฤษภาคม

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม จนถึงเดือนตุลาคม โดยฝนจะตกด้านทิศตะวันตกมากกว่าด้านทิศตะวันออก เนื่องจากอยู่ในเขตอิทธิพลของมรสุมและดีเปรสชัน ฝนตกชุกมากที่สุดในเดือนกันยายน

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน จนถึงเดือนมกราคม โดยเดือนธันวาคม อากาศจะหนาวและแห้งแล้งมากที่สุด

สภาพภูมิอากาศ โดยทั่วไปคล้ายคลึงกับจังหวัดในภาคกลาง แต่ในฤดูร้อนจะร้อนจัด และในฤดูหนาวจะหนาวจัด ความแตกต่างของอุณหภูมิอยู่ระหว่าง 6 - 43 องศาเซลเซียส ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคมฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์และฤดูร้อนตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม (Nuanchavee, 2023)

3. การประกอบอาชีพ

ชาวบ้าน มีการทำอาชีพหลักๆ 2 อย่าง คือ 1.เกษตรกร 2.เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย และมีการปลูกสมุนไพรเล็กน้อย ดังนี้ (Thienthong, 2023)

เกษตรกร เป็นการเพาะปลูกพืช เช่น การปลูก ถั่วเขียว ข้าวโพด มันสำปะหลัง เป็นต้น ที่สามารถนำไปใช้ได้ทั้งการอุปโภคและบริโภค เป็นอาชีพอิสระที่ไม่จำเป็นต้องขึ้นตรงกับหน่วยงานใด สามารถบริหารจัดการเวลาและวางแผนการทำงานได้เอง

เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย การเลี้ยงวัวควาย จำแนกได้ 2 แบบใหญ่ๆ แบบแรก ได้แก่ การเลี้ยงวัวควายเพื่อใช้แรงงาน การเลี้ยงแบบนี้ เป็นแบบที่ดำเนินกันทั่วไปในเมืองไทย อันได้แก่ การเลี้ยงวัวควายเพื่อเป็นส่วนประกอบของการ ทำไร่นา โดยมิได้มุ่งเลี้ยงเป็นการค้าโดยเฉพาะ การเลี้ยงเป็นไปตามมีตามเกิด ไม่ต้องมีวิชาการเข้าช่วยมากนัก อาศัยธรรมชาติเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก

สมุนไพร ชุมชนนั้น มีการปลูกสมุนไพรอีกเล็กน้อย เช่น ฟ้าทลายโจร กระเจี๊ยบ มะแว้ง มะกรูด กล้วยชัน ตะไคร้ เพชรสังฆาต สำหรับส่งไปแปรรูปมากมาย

4. ประเพณีและศิลปวัฒนธรรม

หมู่บ้านทั้ง 3 หมู่ยังคงอนุรักษ์ประเพณีต่างๆ ไว้จากอดีตจนถึงปัจจุบันโดยมีการทำกิจกรรมตามประเพณีต่าง ๆ มีดังนี้

- เดือน มกราคม ขึ้นปีใหม่ ในวันที่ 1 มกราคม จะมีการทำบุญ ใส่บาตรเลี้ยงพระ และทำบุญกลางบ้านเพื่อเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน และชาวบ้าน
- เดือน กุมภาพันธ์ วันมาฆบูชาจะมีการทำบุญ ใส่บาตร ตอนค่ำจะมีพิธีเวียนเทียนรอบโบสถ์
- เดือน มีนาคม จะมีวันตรุษไทย จะใส่บาตรขนมห่อ ขนมเทียน
- เดือน เมษายน จะเป็นวันสงกรานต์ประจำปีทุกปีในหมู่บ้านจะมีการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุเป็นประจำทุกปี และสงฆ์พระพุทธรูป พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์
- เดือน พฤษภาคม จะทำบุญใส่บาตรในวันวิสาขบูชา
- เดือน กรกฎาคม จะทำบุญใส่บาตรตอนเช้า มีการฟังเทศน์ ในวนอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษาและมีการถวายเทียนพรรษา, มีการฟังพระเทศน์มหาชาติ
- เดือน สิงหาคม วันที่ 12 สิงหาคม ซึ่งเป็นวันแม่แห่งชาติ จะมีการทำบุญใส่บาตรเป็นประจำทุกปี และมีการจัดงานในวันแม่
- เดือน ตุลาคม ออกพรรษาขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 แรม 1 ค่ำเดือน 11 ตักบาตรเทโว และ 8 ค่ำเดือน 11 วันสารทไทย โดยการใส่บาตรกระยาสาร
- เดือน พฤศจิกายน จะมีวันลอยกระทงเป็นประจำทุกปี
- เดือน ธันวาคม ทุกวันที่ 5 ของปี จะเป็นวันพ่อแห่งชาติ มีการทำบุญตอนเช้าตักบาตรพระ (Ngeonsuk, 2023)

วัตถุประสงค์ที่ 2 การจัดการองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี พบว่า

1. องค์ความรู้ของชุมชนด้านสมุนไพร จำแนกสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดรักษาโรคของวัดหนองหญ้านาง จังหวัดอุทัยธานี

สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดโรคของวัดหนองหญ้านาง จังหวัดอุทัยธานี มีสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดรักษาโรคของวัดหนองหญ้านางมีจำนวนทั้งหมด 169 ชนิด ได้แก่ ยางว่านหางจระเข้ หรือเรียกว่ายาตำ, ลูกจันทร์, ลูกกระวาน, ดอกคำฝอย ดิบลิ, พริกไทย, รากชะพลู, ชะค่าน, ชิงแครง, แก่นสักขี, แฝกหอม, มะอึก, เครือเถา

หนัง, หัวเหวหมู, ข้า, ไพร, ผักเสี้ยนผี, บอระเพ็ด, ลูกชี่กาแดง, โศกกระสุน, แก่นมะขามไก่, แก่นสัก, ปลาไหลเผือก, เหมอดคน, แก่นลั่นทม, ขมิ้นเครือ, เถาคันแดง, แก่นแสมสาร, แก่นแสมทะเล, แก่นเต้าน้อย, แก่นเต้าใหญ่, แก่นขันทองพญาบาล, ผินตัน, ขมิ้นอ้อย, กระทอ, กระชาย, เปราะหอม, แก่นพญามูลเหล็ก, กุ่มน้ำ, แฝกมุงเรื่อน, เปลือกส้มโอ, ใบตองแตก, กล้วยาโด้ไม่รู้ล้ม, ตะกั่วเหล็ก, ว่านสากเหล็ก, แก่นมะหาด, เถาพพาน, รากคนทา, เถาตำลึง, เหงือกปลาหมอ, พญาไก่เถื่อน, ชุมเห็ดเทศ, คลอบตลับ, ต้นโงเทง, น้ำนราขสิทธิ์, โศกสอ, สมอเทศ, สมอไทย, กำแพงเจ็ดชั้น, ต้นกานพลู, เจตมูลเพลิง, ใบมะกา, ชิงแห้ง, ผักราชพฤกษ์, แก่นชี่เหล็ก, แก่นหนามพรหม, ผลมะตูมอ่อน, รากไทรย้อย, รากไทรอิด, รากพุ้งดอ, รากแดง, แก่นแกแล, แก่นกันรา, ข้าวเย็นเหนือ, ข้าวเย็นใต้, สะแกนา, แก่นหางนกกระริง, ต้นมะเขือขึ้น, เพี้ยยายม่อม, โศกหัวบัว, โศกเชียง, โศกจุฬาลัมพา, โศกกันพร้าว, โศกพุงปลา, พิกัดเทียนดำ, พิกัดเทียนขาว, พิกัดเทียนแดง, พิกัดตาตึกแตน, พิกัดเทียนยาวภาณิ, พิกัดเทียนสัตตบุษย์, แก่นขนุน, แก่นปฐู, แก่นประดู่, จันทรแดง, ลูกทุรังกาสา, ดอกจันทร, กล้วยาปลุกควาย, สมอติง, แก่นกำล้ง, แก่นคุณ, พิกัดเทียนตากบ, พิกัดเทียนเกล็ดหอย, ผักชี่ล่อม, เถาคัดเค้า, ต้นต้นทรง, ลูกผักชี, การบูรตัน, ตะไคร้หอม, แก่นสน, มะแว้งเครือ, มะแว้งต้น, ต้นพญาบาย, ดอกสารภี, อบเชยเทศ, ว่านน้า, ชะเอมไทย, อบเชยไทย, ส้มสันดาน, ใบส้มเสี้ยว, โศกเขมา, ผักแผวแดง, หัวคอดึง, ต้นเปล้าน้อยตัวผู้, รากพุทรา, จุลชี่เหล็ก, รากแพบ, ลูกเมื่อย, ต้นเปล้าใหญ่ตัวเมีย, เจตพังคี, กุ่มบก, รากมะกล่ำต้น, ใบไผ่ป่า, ใบสีสุก, กัญชาเทศ, มะคำดีควาย, เกสรบัวหลวง, ใบหนาด, โศกน้ำเต้า, ดอกพิกุล, เถาหิลม, ตะไคร้แกง, กระตุงงูเหลือม, จันทรหอม, โศกกลัดกลิ้ง, ดอกมะลิ, มหาหิงค์, รากบัวหลวง, ดิกขุนนาค, ลูกเร่ว, กระเพราขาว, ดอกกระดังงา, ผักเป็นแดง, กระเพราแดง, ดอกจำปี, ดอกจำปา, คานสับประรด, เถาคันแดง, ชะเอมไทย, ผักคุณ, แก่นฝาง, มะขามป้อม, ลำเจียก, แก่นประดง, รากตะโกนา, ส้มป่อย, โศกกรักเกรา, เปลือกทับทิม

การจำแนกสมุนไพรที่ใช้การบำบัดรักษาโรคของวัดหนองหญ้า จากการศึกษาสมุนไพรที่มีอยู่ทั้งหมด 169 ชนิด ได้นำมาจำแนกตามเกณฑ์ ตำราแพทย์แผนโบราณ คือ 1) การจำแนกสมุนไพรตามรสของยาและ 2) การจำแนกตรงตามเกณฑ์ของลักษณะสมุนไพร ซึ่งได้แบ่งการจำแนกออกเป็น 4 ลักษณะ คือ การจำแนกตามลักษณะการใช้ (สมุนไพรใช้รับประทาน สมุนไพรใช้สำหรับภายนอก) จำแนกตามฤทธิ์ที่สมุนไพรมีผลต่อระบบต่างๆ ของร่างกาย จำแนกตามสรรพคุณ และจำแนกตามส่วนของพืชสมุนไพรที่นำไปเป็นยา

2. องค์ความรู้จากภูมิปัญญา การรวบรวมภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพร คือ การนำสมุนไพรที่มีอยู่มาแปรรูปหรือผสมปรุงโดยผ่านกรรมวิธี หรือ กระบวนการในการปรุงยาของวัดหนองหญ้านางเพื่อเก็บยาไว้ได้เป็นเวลานาน และสะดวกในการบำบัดรักษา ผู้ป่วยต่างๆ ที่เป็นโรคต่างกัน สมุนไพรที่มีอยู่ในวัดหนองหญ้านางเป็นสมุนไพรแห้ง สาเหตุอันเนื่องมาจากสมุนไพรแห้งมีความสะดวกในการเก็บรักษา การนำมาใช้ และความสะดวกในการนำมาบำบัดรักษาผู้ป่วยในวัดหนองหญ้านาง ความต้องการในการใช้สมุนไพรในวัดมีจำนวนมาก จึงมีกระบวนการแปรรูปสมุนไพรที่เหมาะสม เช่น การหั่น ตัดเป็นชิ้นที่พอเหมาะสม ตากให้แห้งเพื่อสะดวกในการเก็บรักษาและนำสมุนไพรที่แปรรูปมาทำการรักษาและบำบัดโรคด้วยวิชาการแพทย์แผนโบราณโดยการใช้สมุนไพรไทยรักษาแบบพื้นบ้านคือยาต้ม (ยาหม้อ) ยาลูกกลอน ยาน้ำมันมนต์ ยาประคบ ยาอบสมุนไพร ในการรวบรวมภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษาโรคได้ทั้งหมด 5 อย่าง ได้แก่ ยาต้ม-ยาหม้อ, ยาลูกกลอน, ยาน้ำมันมนต์, ยาประคบ และยาไอน้ำสมุนไพร

ภูมิปัญญาการเลือกใช้สมุนไพรเป็นส่วนผสมในการปรุงยาอัมพฤกษ์-อัมพาท

ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรเป็นส่วนผสมในการปรุงยาลมประสาท

ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรเป็นส่วนผสมในการปรุงยากระษัยเส้น-เหน็บชา

ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรเป็นส่วนผสมในการปรุงยาแก้เบาหวาน

ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรเป็นส่วนผสมในการปรุงยาแก้กระต้างคางแข็ง

ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรเป็นส่วนผสมในการปรุงยาแก้ผิมีะเร็ง

ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรเป็นส่วนผสมในการปรุงยาถ่ายเลือด ถ่ายลม

ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรเป็นส่วนผสมในการปรุงยาแก้หัวใจโต

วัตถุประสงค์ที่ 3 การนำเสนอฐานข้อมูลและองค์ความรู้จากระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธสู่ชุมชนเชิงสร้างสรรค์ พบว่า จังหวัดอุทัยธานีเป็น 1 ใน 14 จังหวัด ที่ได้รับการคัดเลือกให้ดำเนินการโครงการเมืองสมุนไพร (Herbal City) คลัสเตอร์เกษตร วัตถุดิบสมุนไพร ซึ่งจังหวัดอุทัยธานีมีการขับเคลื่อนการดำเนินงานมาโดยตลอด การดำเนินงานเน้นการนำภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยที่กลุ่มเกษตรกรและประชาชน เป็นผู้ปลูกสมุนไพรเกิดรายได้ สร้างอาชีพ บูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมให้มีการผลิตสมุนไพรที่มีคุณภาพมาตรฐานในทุกระดับตั้งแต่การปลูกที่ได้วัตถุดิบที่มีคุณภาพ (ต้นทาง) การแปรรูปที่ได้คุณภาพ มีมาตรฐาน (กลางทาง) และนำไปสู่การใช้ให้เกิดประโยชน์ (ปลายทาง) มีสมุนไพรหลัก คือ ฟ้าทะลายโจร ขมิ้นชัน ตะไคร้ โพล พญาออย มะขามป้อม อัญชัน มะกรูด มะแว้งต้น และกระเจี๊ยบแดง

การจัดทำข้อมูลพื้นฐานพืชสมุนไพรของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี การจัดทำข้อมูลพื้นฐานพืชสมุนไพรเพื่อยกเป็นองค์ความรู้ของชุมชนการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนได้อาศัยแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งฐานรากภายใต้วิสัยทัศน์ชุมชนจึงนับได้ว่าเป็นการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่สำคัญภายใต้บริบทของภูมิศาสตร์พื้นที่ วัฒนธรรม และพื้นที่ทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงการใช้ทุนทางปัญญาผ่านการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับองค์ความรู้สมัยใหม่เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนควบคู่ไปกับการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากกรณีศึกษา 3 หมู่บ้านนั้นจึงเห็นได้ว่า บริบทของทั้ง 3 หมู่บ้านนั้นเป็นบริบทที่มีความคล้ายเคียงกันจึงทำให้การศึกษาในครั้งนี้จึงทำให้ผู้ศึกษาได้นำมาเป็นข้อมูลในการจัดฐานข้อมูลพื้นฐานพืชสมุนไพร จำนวน 10 ชนิดฟ้าทะลายโจร ขมิ้นชัน ตะไคร้ โพล พญาออย มะขามป้อม อัญชัน มะกรูด มะแว้งต้น และกระเจี๊ยบแดง

การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการนำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการกับการศึกษา เพื่อสร้างการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่น กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้ตามขั้นตอนต่อไปนี้:

1. การระบุวัตถุประสงค์: กำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่ชัดเจน โดยเน้นที่การพัฒนาทักษะความรู้ และเจตคติที่ตรงกับความต้องการและปัญหาของชุมชน
2. การศึกษาสภาพแวดล้อมและความต้องการ: สำรวจและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน เช่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และความท้าทายที่ชุมชนกำลังเผชิญ และวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อกำหนดเนื้อหาและรูปแบบการสอนที่เหมาะสม
3. การออกแบบหลักสูตร: กำหนดเนื้อหาและหัวข้อที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน การเกษตรพื้นบ้าน หรือการดูแลสุขภาพเบื้องต้น และวางโครงสร้างหลักสูตรที่รวมถึงวิธีการสอน กิจกรรมการเรียนรู้ และการประเมินผล
4. การพัฒนาสื่อการสอน: จัดทำสื่อการสอนที่หลากหลายและน่าสนใจ เช่น คู่มือการสอน สื่อดิจิทัล วิดีโอ และเกมการศึกษา เน้นการใช้สื่อการสอนที่สอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตของชุมชน
5. การฝึกอบรมครูและวิทยากร: จัดฝึกอบรมให้กับครูและวิทยากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อเตรียมความพร้อมในการสอนหลักสูตรท้องถิ่น และส่งเสริมการใช้เทคนิคการสอนที่เน้นการมีส่วนร่วมและการปฏิบัติจริง

6. การทดลองสอนและปรับปรุง: นำหลักสูตรไปทดลองสอนในชุมชนเพื่อทดสอบประสิทธิภาพและความเหมาะสม รับฟังความคิดเห็นจากผู้เรียนและผู้สอนเพื่อนำมาปรับปรุงเนื้อหาและวิธีการสอน

7. การดำเนินการสอน: เปิดสอนหลักสูตรท้องถิ่นให้กับกลุ่มเป้าหมาย เช่น นักเรียน เยาวชน ผู้ใหญ่ หรือกลุ่มอาชีพเฉพาะ และจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของผู้เรียน

8. การประเมินผลและการปรับปรุง: ประเมินผลการเรียนรู้และความพึงพอใจของผู้เรียนเพื่อตรวจสอบว่าเป้าหมายของหลักสูตรได้บรรลุหรือไม่ และใช้ข้อมูลจากการประเมินเพื่อปรับปรุงหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงของผู้เรียน และสนับสนุนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนและมีความหมาย

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการศึกษาการจัดการความรู้ทางวิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธสู่ชุมชนทั้ง 3 ชุมชนที่ประกอบไปด้วย ชุมชนบ้านเขาเตี้ย ชุมชนบ้านเขาไม้ขาว และชุมชนบ้านซำป่าพลูใหม่ สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ดังต่อไปนี้

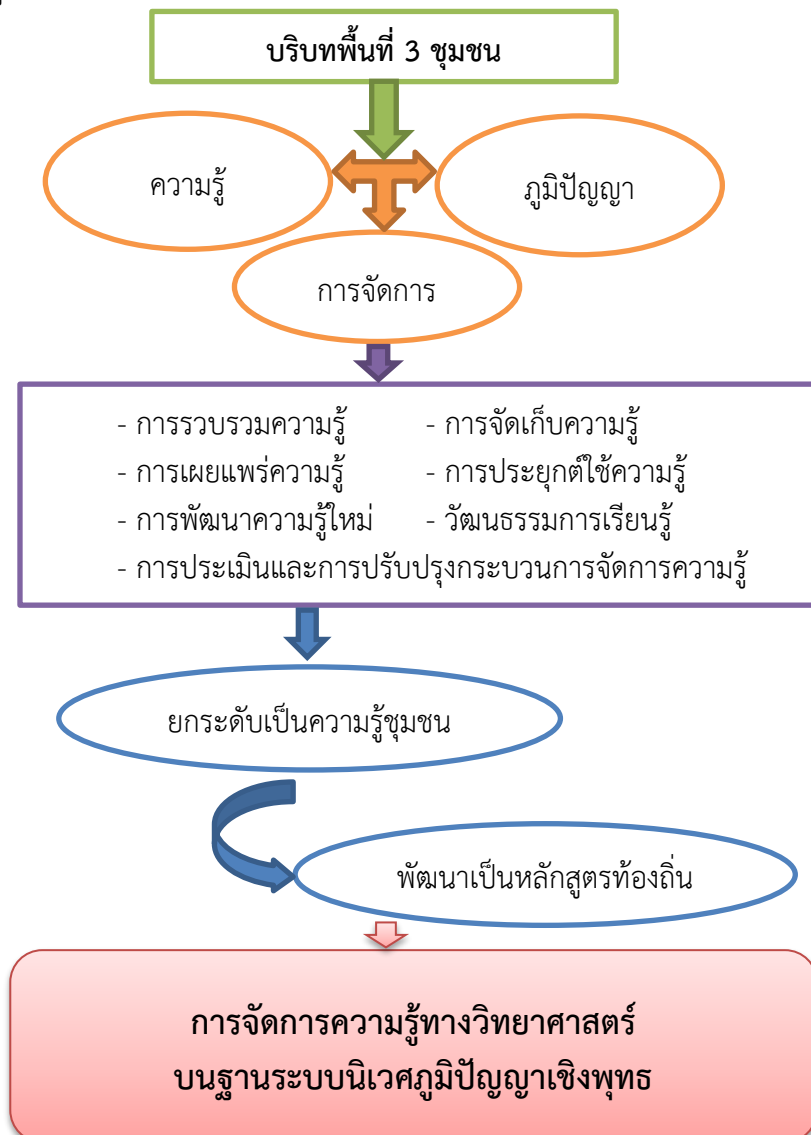

Figure 1: The New Body of Knowledge

จากแผนภาพสามารถอธิบายได้ว่าการดำเนินการวิจัยโดยการ เรียนรู้จากบริบทของพื้นที่ 3 ชุมชน ความรู้ที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาความรู้ของชุมชนแต่ละแห่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนเป็นกระบวนการแล้ว ดำเนินการเป็นชุดความรู้ของชุมชน ด้วยการประยุกต์ใช้ความรู้ของชุมชน สร้างส่งเสริมการเรียนรู้การศึกษาข้อมูลที่มีและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เมื่อยกระดับเป็นความรู้ของชุมชนได้จึงมีการพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อเป็นชุดความรู้และกระบวนการจัดการความรู้ทางวิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธ ด้วยหลักสูตรท้องถิ่นเป็นการนำความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการกับการศึกษาเพื่อสร้างหลักสูตรที่ตอบสนองต่อความต้องการและเอกลักษณ์ของชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 การสังเคราะห์องค์ความรู้ระบบนิเวศภูมิปัญญาของชุมชนในจังหวัด อุทัยธานี ชุมชนในจังหวัดอุทัยธานีมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและถ่ายทอดภูมิปัญญาเชิงพุทธในด้านระบบ นิเวศ โดยการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาเสริมสร้างความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ประชากรส่วนใหญ่ในจังหวัดอุทัยธานีเป็นคนไทย มีชนพื้นเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การดำรงชีวิตของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานีมักพึ่งพิงการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ และหัตถกรรม ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้และเป็นรากฐานของเศรษฐกิจชุมชน การจัดการองค์ความรู้ทาง วิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธในชุมชนจังหวัดอุทัยธานีเป็นแนวทางที่ผสมผสานระหว่าง ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการพัฒนาแบบยั่งยืนและการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ สอดคล้องกับ Supunpong et al. (2018) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การสร้าง มูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรไทยท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมเพื่อยกระดับสู่ผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวไทย เชิงสุขภาพ : กรณีศึกษาเมืองท่องเที่ยวเชิงสุขภาพภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า ผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นที่นักท่องเที่ยวมีแนวโน้มการซื้อมากที่สุดในแต่ละหมวดทั้ง 4 หมวดประกอบด้วย 1) หมวด เส้นผม ได้แก่ ผลิตภัณฑ์เซรั่มอัญชันของวิสาหกิจชุมชนแม่ทองคำ 2) หมวดบำรุงผิว ได้แก่ ผลิตภัณฑ์มาร์ก หน้าสมุนไพรของวิสาหกิจชุมชนพอดีสมนไพร 3) หมวดทำความสะอาดร่างกาย ได้แก่ สบู่เหลวมะหาดของของ บ้านแก้วกลางสวนสมุนไพร และ 4) หมวดช่วยให้ผ่อนคลาย ได้แก่ บอติสเปรย์ของบริษัทสยามวรดา ข้อเสนอแนะสำคัญเพื่อการพัฒนา 1) สบู่เหลวมะหาดควรพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้ดูน่าใช้มากยิ่งขึ้น 2) เซรั่ม อัญชันควรมีการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้ดูสมราคา และพัฒนาเรื่องกลิ่นให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น 3) มาร์คหน้า สมุนไพรควรพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้ทันสมัยใช้งานง่าย พัฒนาเรื่องกลิ่นให้น่าใช้ และเพิ่มความเหลวเพื่อความ สะดวกในการใช้ 4) บอติสเปรย์ควรพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้ดูทันสมัยน่าซื้อเป็นของฝาก และสัมผัสที่เย็นสบาย มากกว่าเดิม

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 การจัดการองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์บนฐานระบบนิเวศภูมิปัญญา เชิงพุทธของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี พบว่า สมุนไพรของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานีเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า สำหรับการดูแลสุขภาพและเศรษฐกิจของชุมชน การบูรณาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่วยเสริมสร้างความยั่งยืนและความเข้มแข็งให้กับชุมชน การสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น: ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร ในชุมชนมักถูกถ่ายทอดผ่านการพูดคุยและการสอนจากผู้สูงอายุไปยังคนรุ่นใหม่ ทำให้สมุนไพรหลายชนิดยังคง ถูกใช้อย่างต่อเนื่อง การจดบันทึกและรวบรวมข้อมูล: ชุมชนบางแห่งอาจมีการจดบันทึกและเก็บรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับสมุนไพรที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งชนิดของพืช การใช้ประโยชน์ และวิธีการเตรียมสมุนไพร ผลการศึกษาสอดคล้องกับ Yotkamlue (2021) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมปกป้องพืชสมุนไพรท้องถิ่น

จังหวัดเลย นักศึกษาสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร ศึกษามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยเพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี” ผลการวิจัยพบว่า (1) การสนองพระราชดำริโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ ในพื้นที่จังหวัดเลย ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2557 ถึงปัจจุบัน สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร ได้ดำเนินโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยนำนักศึกษาเรียนรู้พันธุ์พืชในพื้นที่จังหวัดเลยแบบบูรณาการ เกี่ยวกับวิธีการปลูกและการเก็บรักษาพันธุ์พืชของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างความตระหนักเรื่องการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช นักศึกษาต้องการให้มีฐานทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเองและสืบทอดภูมิปัญญาในการเก็บรักษาพันธุ์พืชต่อไป (2) พืชสมุนไพรท้องถิ่นในสวนสมุนไพรโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบ้านห้วยเป้า การสำรวจวันที่ 28-29 มกราคม 2564 พบว่ามี 39 ชนิด มีสรรพคุณรักษาโรคได้ 19 โรค (3) ฐานทรัพยากรท้องถิ่นในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลปากตม มีพื้นที่ดินสาธารณะ 71 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย 925 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 25,424 ไร่และพื้นที่กรมป่าไม้ 33,112 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีแม่น้ำไหลผ่านคือแม่น้ำโขง แม่น้ำเหือง และแม่น้ำเลย มีบ่อทราย 10 แห่ง มีลำห้วย 8 แห่ง มีบ่อน้ำตื้น 244 แห่งและน้ำบาดาล 37 แห่ง มีพันธุ์พืช 54 ชนิด ปลูกพืชในพื้นที่ราบ พื้นที่ริมแม่น้ำ และเนินเขา ชุมชนนำพืชมาใช้ประโยชน์ในด้านอาหาร ยารักษาโรคและพิธีกรรม ชุมชนปลูกพืชได้ตลอดทั้งปีจึงมีความมั่นคงทางอาหารสูง คนในชุมชนส่วนใหญ่มีหนี้และไม่มีเงินออม มีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวสกายวอล์ค (skywalk) และต่อมารายได้ลดลงจากการระบาดของไวรัสโควิด 19 ตั้งแต่เฟส 1-3 และ (4) การมีส่วนร่วมปกป้องพืชสมุนไพรท้องถิ่นจังหวัดเลยของนักศึกษาสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร ภาพรวมอยู่ในระดับมาก คือ ด้านการปลูกพืชท้องถิ่น ด้านการตรวจสอบลักษณะพันธุ์พืช และด้านการตรวจสอบลักษณะพันธุ์พืช ตามลำดับ นักศึกษาที่มีเพศ ชายและเพศหญิง ประสบการณ์เข้าร่วมโครงการในพระราชดำรินี้ต่างกันมีส่วนร่วมปกป้องพืชสมุนไพรท้องถิ่นจังหวัดเลยไม่แตกต่างกัน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 การนำเสนอฐานข้อมูลและองค์ความรู้จากระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธสู่ชุมชนเชิงสร้างสรรค์ การนำเสนอฐานข้อมูลและองค์ความรู้จากระบบนิเวศภูมิปัญญาเชิงพุทธสู่ชุมชนเชิงสร้างสรรค์สามารถสร้างความเข้าใจและการใช้งานที่มีประสิทธิภาพ ด้วยการใช้เทคโนโลยี การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการสร้างเครือข่ายการร่วมมือ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความยั่งยืนและความสร้างสรรค์ในชุมชน การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการนำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการกับการศึกษา เพื่อสร้างการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่น กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sutta, Hongthong, Phrakhrusriworapinij, and Phrakhrubaidika Chalermpon Ariyavamsa (2018) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า 1. แนวคิดและวิธีการทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชน ตามหลักการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดผล ประโยชน์ที่ยั่งยืน 3 ด้าน (1) การใช้อย่างชาญฉลาด คือ การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้ยาวนานที่สุดและใช้อย่างประหยัดที่สุด (2) การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรม คือ การทำให้ทรัพยากรป่าไม้ให้เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น (3) การเก็บกักและแบ่งปัน คือ การรวบรวมและการเก็บรักษา ทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลน ในทางพระพุทธศาสนาจะมีการประกอบพิธีกรรมที่มีการประยุกต์ มาจากพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์โดยการจัดพิธีบวชป่าหรือบวชต้นไม้ พิธีสืบ ชะตาแม่น้ำ และพิธีฟังธรรมขอฝน ในทางภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการใช้ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการ

โดยการจัดพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีเลี้ยงผีฝ่าย และพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ 2. รูปแบบทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ทั้ง 3 ชุมชนคือ บ้านบัว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมืองพะเยา บ้านป้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และบ้านบุญเรือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีรูปแบบทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในอนุรักษ์ ที่เหมือนกันคือพิธีบวชป่า พิธีสับชะตาแม่น้ำ พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นการนำความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นทางภาคเหนือที่มีความเชื่อเรื่องผีเจ้าป่าเจ้าเขา รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญา ที่เป็นความรู้ใหม่ คือการทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า การปลูกป่า การเพาะพันธุ์กล้าไม้ท้องถิ่น การจัดตั้งคณะกรรมการและกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชน ทั้งนี้ ในป่าชุมชนบ้านป้อได้มีการทำสถานีการเรียนรู้ในป่าชุมชน และการอนุรักษ์ต้นผึ้ง ซึ่งเป็นต้นไม้ที่มีผึ้งมาทำรังเป็นประจำทุกปี และสร้างรายได้นำไปสู่การจัดตั้งกองทุนป่าชุมชนบ้านป้อ 3. องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย ในทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย (1) ด้านศาสนธรรม พระพุทธศาสนาสอนให้คนดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมตามหลักไตรสิกขา ซึ่งมีผลทำให้เกิดความสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการรู้จักประมาณในการบริโภคหรือใช้สอย (2) ด้านศาสนบุคคล จะเกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชน และ (3) ด้านศาสนพิธี เป็นการประยุกต์ความเชื่อทางพุทธศาสนาใช้ในการดูแลรักษาป่า ในทาง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย (1) ความเชื่อเรื่องผีและซิด ชาวล้านนาเชื่อว่าผีเป็นตัวแทนอำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนซิดเป็นข้อห้ามหรือข้อกำหนด (2) ความรู้ใหม่ เป็นความรู้ที่ได้จากหลักการทาง วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ (3) พิธีกรรม การใช้พิธีกรรมเพื่อเป็นมาตรการควบคุมชุมชนในการจัดการ เกี่ยวกับ และ (4) จาริตประเพณีหรือวิถีปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหาร จัดการทรัพยากรธรรมชาติ

สรุป

การศึกษาครั้งนี้พบว่าชุมชนในจังหวัดอุทัยธานีมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดภูมิปัญญาเชิงพุทธและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านดำรงชีวิตโดยพึ่งพาเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ และการใช้สมุนไพรท้องถิ่น ซึ่งมีการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สุขภาพเพื่อสร้างรายได้ ขณะที่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติดำเนินไปพร้อมกับความเชื่อทางศาสนา เช่น การบวชป่าและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ การบูรณาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากร โดยมี การจดบันทึกองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและพืชท้องถิ่น พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ และภาคเอกชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งนี้ เทคโนโลยีและการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งต่อความรู้สู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและอนุรักษ์ระบบนิเวศในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ ควรส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนให้มีการจัดทำฐานข้อมูลชุมชน ประเด็นความโดดเด่นความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน

1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการนำข้อมูลความโดดเด่นด้านความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน มาแลกเปลี่ยนและดำเนินการพัฒนาให้เป็นพลังของชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การวิจัยและพัฒนาวัฒนธรรมในการจัดการความรู้ของวัด ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างต้นแบบของชุมชนในการจัดการความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน

References

- Ngeonsuk, N. (2023). Assistant Village Headwoman of Ban Sap Pa Phlu Mai, Village No. 8, Pa O Sub-District, Lan Sak District, Uthai Thani Province. *Interview*. September, 23.
- Nuanchavee, M. (2023). Village Headman of Ban Sap Pa Phlu Mai, Village No. 8, Pa O Sub-District, Lan Sak District, Uthai Thani Province. *Interview*. September, 23.
- Supunpong, P. et al. (2018). *Participative Value Creation to Thai Herbal Products to Promote Thai Health Tourism: A Case Study of Health City in Thailand's Western Region*. (Research Report). Ratchaburi: Muban Chombueng Rajabhat University.
- Sutta, Ch., Hongthong, N., Phrakhrusriworapinij, & Phrakhrubaidika Chalermpon Ariyavamsa. (2018). *The Study on the Knowledge of Buddhism and Local Wisdom in Conservation, Use and Benefit Sharing from Community Forests in the Ing Basin, Phayao-Chiang Rai Provinces*. (Research Report). Phra Nakhon Si Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Thienthong, Th. (2023). A Local Farmer. *Interview*. August, 8.
- Wongkamjun, S. (2015). *Biodiversity Management and Local Wisdom of Community around Hual Kha Khaeng Wildlife Sanctuary, Uthai Thani Province*. (Research Report). Nakhon Sawan: Nakhon Sawan Rajabhat University.
- Yotkamlue, K. (2021). *Participation in the Conservation of Local Medicinal Plants in Loei Province: Public Administration Students, Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University, for the Conservation of Plant Genetics under the Royal Initiative of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn*. (Research Report). Loei: Loei Rajabhat University.